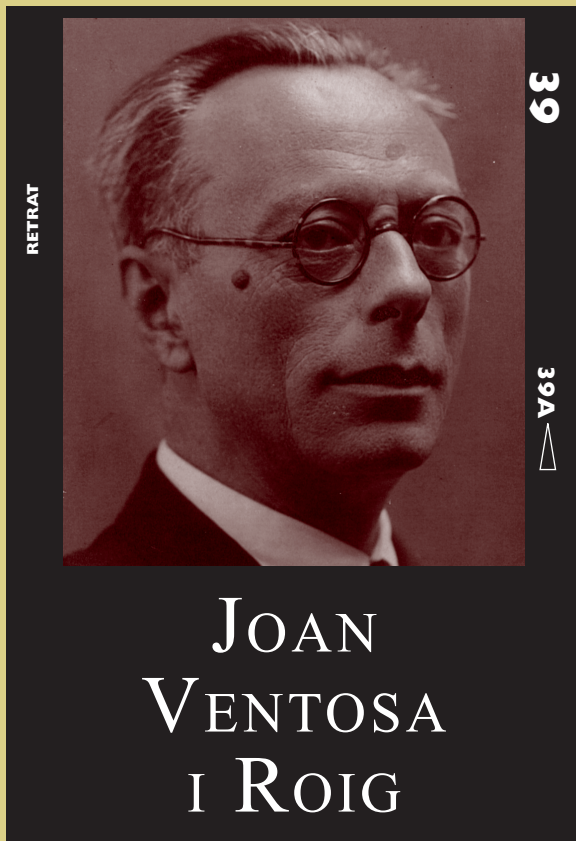


RETRAT

39



ALBERT TUBAU

RETRAT

39

JOAN
VENTOSA
I ROIG

(Vilanova i la Geltrú, 1883 - Ciutat de Mèxic, 1961)

ALBERT TUBAU

© Albert Tubau, 2016

© D'aquesta edició
Ajuntament de Vilanova i la Geltrú
Plaça de la Vila, 8

Disseny de la col·lecció:
Albert Lleó i Albà

Primera edició
Febrer de 2017

Dipòsit legal: B-14.344-1999

Imprès a Gràfiques El Campanar

Em plau presentar-vos un nou volum de la col·lecció municipal *Retrats*, que ens aproxima a la biografia del vilanoví Joan Ventosa i Roig. Tal com apunta l'autor en la introducció, podríem descriure Joan Ventosa com a cooperativista i polític, però segurament aquesta definició no abasta la dimensió de la seva figura, la seva trajectòria, la seva personalitat i el seu llegat, que va traspasar fronteres.

Malgrat la distància en el temps, la història de Joan Ventosa i Roig resulta colpidorament vigent en molts aspectes. La seva vivència –i el seu patiment– com a refugiat, ens trasllada inevitablement a la situació desesperada que viuen milers de persones que arriben a Europa des d'altres països. D'altra banda, la seva defensa del cooperativisme com a sistema per superar el capitalisme, àmpliament conreada i divulgada per ell mateix, pot fonamentar a l'actualitat algunes postures en els debats existents sobre els models d'economia.

Així mateix, la visió del món de Joan Ventosa i Roig és molt contemporània. Persona de clar sentit universalista, la seva acció tenia sempre vocació de benefici col·lectiu. La guerra, la dictadura i la mort a l'exili, segurament han contribuït a deixar en un excessiu oblit la seva rellevància. Alcalde de Vilanova i la Geltrú, conseller de la Generalitat i diputat a les Corts, promotor del cooperativisme a casa nostra i allà on va anar, intel·lectual, republicà, liberal... La seva biografia té la potència d'una vida viscuda amb honestedat i coherència, i la intensitat d'una persona vital i activa, generosa, plena d'exemplaritat.

Mitjançant, doncs, aquest *Retrat*, escrit de manera acurada i amena per l'amic Albert Tubau, l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú restitueix, en una petita part, la visibilitat que pertoca a la trajectòria de Joan Ventosa i Roig. Però alhora cal llegir aquest *Retrat* com una aportació a la recuperació de la nostra memòria col·lectiva, tan necessària de recordar, pels temps que va viure Joan Ventosa i pels temps que vivim avui.

Neus Lloveras i Massana
Alcaldeessa de Vilanova i la Geltrú

En una primera definició d'urgència podríem qualificar Joan Ventosa i Roig de polític i cooperativista o, si m'ho permeten, cooperativista i polític. Hi podríem afegir molts altres títols o qualificatius, però els primers ja ens mostren la característica més essencial de la persona: la seva constant dedicació a la societat i, en definitiva, a les persones. En un altre nivell podríem parlar de Joan Ventosa com a vilanoví i català. Cert, però, que la seva condició de cooperativista de pedra picada el convertiren en una persona solidària amb la gent d'arreu del món, per tant, amb un clar sentit universalista. Per això mateix, aportà els seus coneixements cooperativistes a Vilanova i a Catalunya, però també a l'Estat espanyol, Europa, Mèxic i per tot el món. Tenia molt clar –com deia ell– que calia superar el capitalisme. La seva àmplia divulgació del cooperativisme el dugueren a afirmar que “la base del capitalisme no és l'explotació de l'home com a productor, ja que l'explotació és molt més intensa com a consumidor”. Per això, deia, “sempre m'ha agradat més la cooperativa de consum que el sindicat”.

Així, doncs, estem davant una persona d'idees clares i d'acció coherent que es desenvolupà brillantment en el camp de la teoria i de la pràctica. Fou un ferm defensor de les llibertats i contrari a la injustícia. Tota una paradoxa per a un home que hagué de patir dues dictadures militars i un llarg exili que l'allunyaria per sempre més de la seva Pàtria. Els seus valors i trajectòria no aconsellaven altra opció: catalanista, regidor, alcalde, diputat a Corts, conseller de la Generalitat, maçó, cooperativista...

Malgrat les adversitats, la seva generositat i optimisme vitals el dugueren a aportar els seus coneixements i experiències a Mèxic, el nou país d'acollida.

Com reconeixia ell mateix en iniciar l'exili a França: “sense haver-m'ho proposat, he arribat a crear-me una moral perfectament estoica i, fins ara, les adversitats han relliscat damunt de la meva vida sense arribar a amargar-la”. Estem a punt, doncs, d'endinsar-nos en la vida d'una persona intel·ligent, honesta i coherent. I podríem afegir-hi altres qualificatius, però que cada lector hi posi de la seva part un cop s'hagi acostat a la figura de Joan Ventosa i Roig.



Joan Ventosa amb la seva esposa Pepita Pinilla l'estiu de 1913 a Ribes de Freser
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)



Fotografia de família el febrer de 1936 en tornar de l'exili. Joan Ventosa amb la seva esposa
Pepita Pinilla i els quatre fills: Abel, Núria, Conxita i Isidre
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

◁ RECORDS DE FAMÍLIA ▷

Joan Ventosa i Roig va néixer al número 26 del carrer Santa Madrona de Vilanova i la Geltrú l'11 de juliol de 1883. En aquella època la ciutat tenia al voltant d'11.000 habitants i estava submergida en una important crisi industrial i financera, i a les portes de la davallada del sector vitivinícola causada per la plaga de la fil·loxera.

El seu pare, Josep Ventosa i Puig dedicà la vida laboral a la fàbrica tèxtil de cal Xoriguer; fill de Josep Ventosa i Massana, boter que provà fortuna a Amèrica i que va haver de retornar amb les mans buides, i de Maria Rosa Puig i Benach.

La seva mare, Rosa Roig i Serra, provenia d'una família benestant que havia tingut un forn de vidre a la ciutat.

Joan Ventosa quedà orfe de mare als dos anys, quan ella morí durant el part d'uns germans bessons; i als onze anys orfe de pare, que va morir després d'una llarga malaltia.

Joan Ventosa fou el cinquè de sis germans: Rosa, Montserrat, Josep, Salvador, Joan i Isidre. Els altres tres fills del matrimoni no van sobreviure. A la mort del pare, els sis germans quedaren sota la tutela dels oncles Joan Roig i Maria Ventosa.

Quan tenia dos anys la família es traslladà a la casa que el seu pare havia fet construir al número 82 de la Rambla vilanovina. En aquesta casa hi passà la seva joventut, acompanyat del seu gos i passant moltes hores al jardí del darrere envoltat d'arbres fruiters, un celler, un galliner, el safareig... i un món apassionant de plantes i bestioles que li despertaren la curiositat per la natura. Uns estímuls que no l'abandonarien mai més. Col·leccionaria insectes, caçaria moixons amb teles, s'aficionaria a l'apicultura... A la torratxa del capdamunt de la casa el seu pare es dedicava a fer volar coloms. El jove Joan estudià a l'escola de les Tereses fins als sis anys i després aniria als Escolapis on, el 1900, culminaria els estudis de batxillerat.

Els estius la família es traslladava amb tartana a diverses masies del Penedès on hi tenien parents: bé a la Masia del Porroig, a Sant Pere Molanta, que havia estat de la família Cabanyes i era propietat d'un oncle per herència i, per tant, en feia ús molta família; o bé a la masia la Torreta a les Cabanyes o a can Ravell de Sant Martí Sarroca.

Joan Ventosa es casà el 10 de novembre de 1913 amb Josefa Pinilla Campoamor, filla d'un enginyer de mines de Manresa. La Pepita era de Barcelona, aficionada a la fotografia, i s'havien conegut durant la celebració a Vilanova del Segon Congrés Regional d'Ateneus i Associacions de Cultura. Els padrins de casament per part del nuvi foren el dramaturg Àngel Guimerà i el seu amic vilanoví Joan Pujol. Fou un casament per l'Església. Joan Ventosa era un laic convençut, però capaç d'acceptar i respectar la religiositat de les persones, sempre i quan no caiguessin en el fanatisme.

La parella es traslladà a viure a la sínia l'Estrella, que compraren al carrer de Santa Magdalena, el popular carrer dels gitanos. A la Sínia hi instal·laren un hort amb animals. La seva estimació per la natura, a més de cuidar les plantes i els animals, el feia tenir cura per la dietètica i dedicar-se a fer bones caminades per les rodalies.

El Joan i la Pepita van tenir quatre fills. A cada naixement el pare plantava un arbre al jardí de la Sínia: un xiprer per a la Conxita –la Xita–, una mimosa per a la Núria, un llorer per a l'Isidre i una olivera per a l'Abel. Feia excursions amb els fills per gaudir de la natura i recollir plantes, flors o fòssils.

Bona part dels seus records d'infantesa i de joventut foren aplegats en unes memòries que Joan Ventosa va començar a escriure durant el primer exili a Montpeller l'agost de 1939 i continuà després a Mèxic.

Joan Ventosa i Roig va morir a l'exili mexicà el 30 de juliol de 1961, vint-i-dos anys després de deixar la seva Vilanova. La seva dona va morir a Mèxic el 1982.

El biògraf Jacint Dunyó indicava que les seves principals característiques es podien resumir en "l'amor i l'honestat d'actuació".

◀ TEMPS D'APRENTATGE ▶

Joan Ventosa va créixer en el si d'una família liberal. El pare els llegia a casa *L'Esquella de la Torratxa*. Joan Ventosa aviat s'aficionà a la lectura i per això sovintejava la biblioteca del Museu Balaguer. A les seves memòries indicava: "el meu catalanisme, com

el de molta gent de la meua edat, nasqué de les obres d'en Balaguer". Fou en aquell magne temple de la cultura on va conèixer Francesc Macià. El primer llibre que llegí, segons indicava ell mateix, fou el *Robinson Crusoe* de Defoe. D'altra banda, sempre es mostrà molt crític amb l'ensenyança rebuda als Escolapis, especialment l'aritmètica, que recordava com una veritable tortura. Allà hi conegué el seu gran amic Joan Pujol i Carbonell. Va perdre definitivament la poca fe que li quedava amb la lectura de *Les ruïnes de Palmira* de Volney. També fou crític amb l'aprovació de les Bases de Manresa, que acusava de plantejaments excessivament conservadors.

Les primeres dificultats li arribaren a l'hora de triar carrera. A les memòries reconeixia que "vaig decidir-me a estudiar per Apotecari, no perquè sentís la més petita afecció a fer medecines ni a vendre ungüents, sinó perquè la base de la mateixa eren la química i les ciències naturals". Així, doncs, el 1900 ingressava a la facultat de Farmàcia de la Universitat de Barcelona. Per aquesta raó, amb divuit anys s'instal·lava a Barcelona a casa de la seva germana Rosita i família. Aquells serien anys d'estudi, però també de caminades per les rodalies de Barcelona: Montjuïc, Tibidabo o la boca del Llobregat i tertúlies als Quatre Gats, envoltat d'artistes i intel·lectuals.

Per vacances tornava a Vilanova fent estades a la Biblioteca-Museu Balaguer o participant a les tertúlies nocturnes a l'Artesà. El juny de 1905 acabava els estudis de Farmàcia i, motivat per la natura i l'agricultura, iniciava estudis de Peritatge Agrícola a la Universitat de Barcelona.

La tardor de 1905 va anar a París a l'Escola Nacional d'Horticultura i Arboricultura de Versalles fins al juny de 1906. Fou llavors quan Ventosa entrà en contacte amb el món cooperativista.

El 1907 es convertí en pèrit agrícola i aplicà molts dels coneixements adquirits a la sínia l'Estrella.

Després de la guerra, la Sínia fou ocupada per la policia. Més endavant s'acabaren descobrint els llibres de Joan Ventosa que la família havia amagat al fons del cup. Col·leccions com la "Bernat Metge" o la de Blasco Ibáñez foren enviades a la Paperera per ser cremades. L'Enciclopèdia Espasa –de la qual Ventosa en fou un dels primers subscriptors– s'envià a

l'Ajuntament i els llibres tècnics d'agricultura o cooperació foren dipositats a la Biblioteca-Museu Balaguer, d'on més endavant serien recuperats per la família.

◀ AL SERVEI DE VILANOVA ▶

Fos per l'ambient familiar, per les lectures de Víctor Balaguer, per la coneixença de Francesc Macià o per altres factors indeterminats, Joan Ventosa es va acostar molt aviat als ambients catalanistes. Ja en la seva etapa d'estudiant de Farmàcia s'integrà al Centre Escolar Catalanista, adherit a la Unió Catalanista.

El 1909 ingressava al Partit Republicà Federalista de Vilanova i la Geltrú, del qual en seria president. A les memòries confessava: “quan jo vaig ingressar al Centre Federal de Vilanova, tot el que es feia en català inspirava recel”.

Des de l'any 1907 col·laborava al periòdic republicà *Democràcia* –òrgan del Partit Federal–, del qual en seria redactor i director. També col·laboraria a *La Publicidad*, *La Humanitat*, *La Nostra Revista*, *La Nació Catalana* o *La Renaixensa*.

Pel seu interès i coneixements botànics fou nomenat –sense remuneració– director de Jardins i Arbrat públic de l'Ajuntament de Vilanova i la Geltrú. El 1908 es produïa un fet essencial que marcaria bona part del seu futur. Es converteix en soci de la Cooperativa La Regeneradora, fundada a Vilanova el 2 de gener de 1903 i de la qual, més endavant, Ventosa també en seria president.

En aquesta dinàmica efervescent d'activitat social, el 1909 –amb 26 anys– Ventosa era elegit regidor de l'Ajuntament pel Partit Republicà Federal. Seria nomenat segon tinent d'alcalde.

Entre les prioritats de Ventosa s'hi comptaven la municipalització de serveis públics essencials, l'ampliació de mesures sanitàries a l'escorxador municipal i la redacció del seu reglament, l'establiment d'un pavelló meteorològic a la platja de Vilanova o l'impuls del pla de sanejament i xarxa de clavegueram. També tingué una intervenció directa en l'aplicació de mesures preventives davant el brot de còlera que amenaçava la població.

En paral·lel feia classes d'agricultura a l'Ateneu de Vilanova, del qual n'era vicepresident. En el camp de l'associacionisme cultural, des de 1910 formà part del Patronat de la Biblioteca-Museu Balaguer, com a secretari i vicepresident.

L'any següent s'incorporava al Consell Directiu del Sindicat Agrícola Comarcal de la ciutat.

Ventosa continuava la seva activitat a l'Ajuntament com a primer tinent d'alcalde, membre de comissió municipal d'Hisenda i membre de la Comissió de Beneficència. Aquell mateix any fou un dels fundadors del Montepiu i Caixa de la Invalidesa Vilanovina.

Tingué una participació activa al Segon Congrés Regional d'Ateneus i Associacions de Cultura que se celebrà a Vilanova el 1912. És en aquesta trobada que coneixeria la seva futura esposa.

L'1 de juny de 1913 i en qualitat de primer tinent d'alcalde iniciava una intensa campanya contra el joc. Això és el que deia al setmanari *Democràcia*: “se'ns ha dit que prohibir el joc no feia republicà ni liberal. Jo voldria que m'expliquessin el que entenen per llibertat (...) Hi haurà ningú que sostingui honradament que el jugador no perjudica als altres?”. Més enllà dels escrits i la pedagogia, Ventosa es mogué pels barris de la ciutat en hores intempestives intentant sorprendre i denunciar aquells infelços que s'hi jugaven la setmanada i s'enfonsaven en la misèria. El joc estava prohibit per la Llei d'Associacions, però les autoritats municipals havien tingut, fins aleshores, una actitud passiva. Per aquella campanya, Ventosa va rebre el 23 de desembre un homenatge públic organitzat per entitats i ciutadans. També el *Diario de Villanueva* va fer un número extraordinari amb escrits de suport a la campanya. L'any 1914 Ventosa celebrava la constitució de la Mancomunitat de Catalunya, alhora que mostrava la seva preocupació per l'inici de la Gran Guerra.

Aquell mateix any s'inaugurava el nou Laboratori d'Higiene Municipal i ell es convertia en president de la cooperativa local La Regeneradora.

En la seva condició de director de Parcs i Arbrats fou impulsor de la Festa de l'Arbre.

A les eleccions de desembre de 1915 s'imposà novament l'opció republicana. Així, el gener de l'any següent, Joan Ventosa era elegit alcalde de la ciutat pel següent bienni. El 29 de febrer, però, era destituït en virtut d'una Reial Ordre del governador civil, en una



Homenatge als vells mariners al Pòsit de Pescadors de Vilanova i la Geltrú l'any 1933
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)



Joan Ventosa (al darrere) a la Conferència d'Esquerres al Foment Republicà de Sants el 18 de març de 1931 (Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

acció que era legal i habitual, per afavorir una opció més conservadora. En aquell curt període Ventosa havia impulsat el nomenament de Francesc Macià com a fill predilecte de la ciutat i va prendre altres decisions que no foren del gust del governador. Després de la seva destitució l'Ajuntament visqué uns temps convulsos.

El 19 setembre de 1916 fou revocada la decisió governativa i Ventosa tornava a ser elegit alcalde per votació dels regidors. Ocuparia el càrrec fins al desembre de 1917. Hagué de fer front als problemes de les finances municipals o la protecció del patrimoni històric i cultural de la ciutat, com ara el cas del Castell de la Geltrú.

Durant la seva etapa es signà el primer contracte d'enllumenat elèctric. Fins aleshores l'enllumenat públic era mitjançant el gas.

Després d'un bienni complicat, amb molta agitació social i les derivades de la Gran Guerra, el novembre de 1917 acabava el seu mandat i ja no optaria a la reelecció. Així, a primers de 1918, deixava l'alcaldia i l'Ajuntament.

A partir d'aquell moment continuaria com a director del Laboratori Municipal d'Higiene de Vilanova. També estava vinculat a la Comunitat de Regants del Foix. És aleshores quan dedica una especial atenció al món cooperatiu, participant en moltes assemblees i congressos.

◁ AL SERVEI DE CATALUNYA ▷

A En l'àmbit de la política estatal, el 1923 es presentava com a diputat en representació de la coalició republicana. Joan Ventosa obtingué un clar triomf a Vilanova, però no així en el conjunt del districte, on s'imposà el candidat conservador Josep Bertran i Musitu. El setembre d'aquell mateix any començava l'etapa de la dictadura de Primo de Rivera.

El febrer de 1931 Francesc Macià retornava de l'exili i el 19 de març es constituïa Esquerra Republicana de Catalunya en el marc de la Conferència d'Esquerres celebrada a Sants. A Vilanova es van adherir al nou partit el Centre Democràtic Federalista i el setmanari *Democràcia*. És en aquest context que Joan Ventosa entra a militar a la nova formació. Dos dies després de les eleccions municipals del 12 d'abril de 1931 i amb un ampli triomf de les

candidatures republicanes, Francesc Macià proclama la República Catalana. I a les set de la tarda, és Joan Ventosa i Roig qui fa la mateixa proclama des del balcó de l'Ajuntament vilanoví. Posteriorment, Ventosa defensà la decisió del President Macià de renunciar a la República Catalana, només tres dies després, i substituir-la per la Generalitat de Catalunya.

El 28 de juny de 1931 Ventosa era elegit diputat a Corts per la província de Barcelona. A partir d'aquell moment sovintejarien els viatges en tren o en avió a Madrid i a altres indrets de l'Estat espanyol.

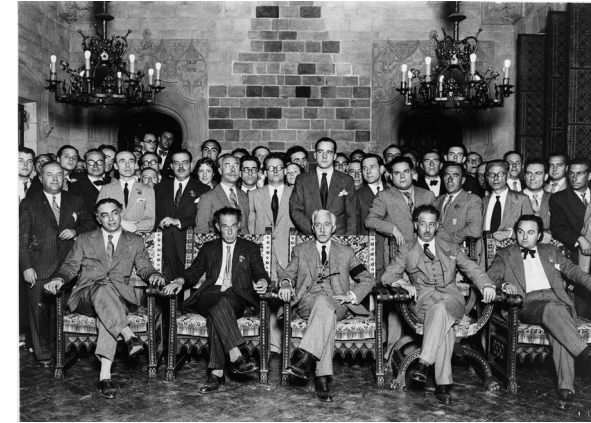
A finals del 31 quedà molt afectat per la mort del seu gran amic Joan Pujol Carbonell a Sevilla, on representava els interessos de l'empresa Pirelli. A Madrid, Ventosa treballà des del primer moment per facilitar l'aprovació de l'Estatut de Catalunya. També aconseguí un important increment de la partida pressupostària destinada a la construcció d'un nou Grup Escolar a Vilanova i la Geltrú.

Compaginava l'activitat de diputat amb els càrrecs de president de les associacions cooperatives de Catalunya i de la Federació de Cooperatives d'Espanya, a més de ser membre de l'Associació Cooperativista Internacional (ACI). En aquest aspecte presidí la comissió encarregada de redactar el projecte de Llei de cooperatives espanyola, iniciada el 1924 en plena dictadura. La Llei fou votada a les Corts el 9 de setembre de 1931.

El 1932 Joan Ventosa forma part de la Comissió de Traspassos de Competències a la Generalitat. El 4 d'octubre de 1933 és nomenat Conseller d'Agricultura i Economia de la Generalitat de Catalunya del govern de Francesc Macià. N'ocuparia el càrrec uns pocs mesos, fins a la mort del President el dia de Nadal del mateix any.

En aquell breu període de temps tingué especial cura de la repoblació forestal i de la política de vigilància i conservació de boscos. El 22 de desembre de 1933 presenta al Parlament el projecte de Llei de Bases de Cooperació per a Cooperatives, Mutualitats i Sindicats Agrícoles, que s'aprovaria el 17 de febrer de l'any següent.

En relació a això, durant el seu exili a Mèxic va escriure: "La Llei de Cooperació a Catalunya presentada al Parlament era la primera del conjunt de lleis que havien de formar un veritable codi de cooperació i mutualisme".



Recepció dels diputats de Minoria Catalana a les Corts després de l'aprovació de l'Estatut el 10 de setembre de 1932 (Joan Ventosa dret a la primera fila)
(Arxiu Nacional de Catalunya. ANC1-Fons Francesc Macià. Autor: Sagarra i Torrents)



Ventosa en qualitat de Conseller d'Agricultura i Economia de la Generalitat de Catalunya despatxant amb el seu secretari i nebot Daniel Ventosa l'octubre de 1933
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)



Joan Ventosa (a l'esquerra) al Consell de Govern de la Generalitat de Catalunya presidit per Francesc Macià
(Arxiu Nacional de Catalunya. ANCI-Fons Francesc Macià. Autor: Branguli)



Joan Ventosa (tercer per la dreta) a la capella ardent de Francesc Macià al Saló Sant Jordi del Palau de la Generalitat el 26 de desembre de 1933
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

En constituir-se el nou govern del President Companys, el 3 de gener de 1934 deixava de ser conseller del govern de Catalunya.

Joan Ventosa s'afegia així a altres vilanovins que, com Francesc Macià, Amadeu Hurtado o Pere Mestres, ocuparien alts càrrecs al govern de la Catalunya republicana.

Durant els fets d'octubre de 1934 Joan Ventosa intentà aturar la violència desfermada a Vilanova i la Geltrú, on hi hagueren enfrontaments directes amb la guàrdia civil.

Les seves gestions en benefici de la pau foren mal interpretades i, en un clima de repressió generalitzada, li arribaren notícies d'una possible detenció. Aquell fet propicià el primer exili a París el desembre del 34. A la capital francesa va fer un curs d'apicultura, freqüentava les biblioteques i reprengué amb força l'activitat cooperativista. També entrà en contacte amb una lògia maçònica, fet que tindria una importància fonamental en el seu futur.

Rebé ajuts de la cooperativa vilanovina La Regeneradora i del Moviment Cooperatiu Internacional. El 24 d'octubre de 1935 traslladà l'exili a Brussel·les.

També va aprofitar aquella etapa per fer classes d'esperanto.

Amb la victòria electoral del Front d'Esquerres, el febrer de 1936, Ventosa retornà a Catalunya. Una gernació l'esperava a l'estació de Vilanova i la Geltrú.

Ben aviat s'incorporà a la feina del Laboratori Municipal.

El 14 d'abril de 1936 participà en la cerimònia de la primera pedra del Grup Escolar que es construïa a Vilanova. El centre educatiu havia de dur el nom de Francesc Macià i acabà inaugurant-se després de la guerra amb el nom de "Grup Escolar José Antonio".

Iniciada la guerra el juliol del 36, Ventosa fou nomenat comissari de la Generalitat per la Biblioteca-Museu Balaguer després de la dissolució del Patronat. Durant l'enfrontament bèl·lic tingué una especial cura del patrimoni històric i artístic de la ciutat, especialment de la Casa Papiol i el Museu Balaguer.



Grup d'exiliats a Brussel·les el 1935 arran dels fets del Sis d'Octubre (Joan Ventosa al centre de la fotografia)
(Fons fotogràfic Abel Pascual i Ventosa)



Rebuda de Joan Ventosa a Vilanova i la Geltrú el febrer de 1936 en retornar de l'exili
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

El 1938 formava part del Consell d'Economia de la Generalitat de Catalunya i de la Junta General de Cooperació. En paral·lel, el ministre de Treball el nomenà secretari general de la Junta Central de Cooperació.

El novembre de 1938 naixia el seu primer net Abel, fill de la Conxita i el Joan Pascual. També va fer una estada al front d'Aragó on hi eren destinats dos dels seus fills, l'Isidre i l'Abel. Durant la guerra, la família Ventosa acollí a casa seva amics cooperativistes i altres refugiats.

També formà part de la Comissió d'Aplicació del Decret de Col·lectivitzacions. En cap moment deixà d'assistir a les reunions de l'ACI. La darrera fou el gener de 1939. Com quedava escrit al dietari de la seva filla corresponent al 6 de gener: "El pare ha sortit avui cap a Suïssa per qüestió de les cooperatives". El 15 de gener es trobava a Perpinyà en viatge de tornada. L'immediat desenllaç de la guerra i la seva condició d'exconseller, diputat, germà maçó i cooperativista, el feren adonar-se que el camí de l'exili era inevitable. Només tingué temps de passar per Vilanova a recollir quatre coses acompanyat del fill d'Antoni Escofet, qui havia estat alcalde republicà. La seva filla Conxita va escriure: "torna força impressionat, amb uns quants papers que ha recollit". Això passava dos dies abans que l'exèrcit franquista ocupés la ciutat. El dia 22 Ventosa encara buscava la millor manera de marxar de Barcelona. Finalment, va poder sortir cap a Girona amb un camió de les cooperatives.

◁ NOVA VIDA A MÈXIC ▷

El 30 de gener Joan Ventosa i família arribaven a la masia de Can Perxers d'Agullana on hi trobaren el president Companys, consellers, diputats i intel·lectuals com Pompeu Fabra, Mercè Rodoreda o Avel·lí Artís. A la zona, plena de refugiats que intentaven passar la frontera, sovintejaven els bombardeigs de l'aviació franquista. Finalment, el dissabte 4 de febrer del 39 passaven a França pel Voló. El març estigueren estatjats en una colònia de lliurepensadors a Saint-Bauzille. Després anirien a Perpinyà i, finalment, a Montpeller, on s'hi estarien a partir de l'1 de maig. El dia de Sant Joan, Ventosa acompanyava la filla Conxita i el net Abel amb autocar fins al Voló per passar la frontera, on els esperava en Joan Pascual. Passarien vint anys abans que es retrobessin pare, filla i net.

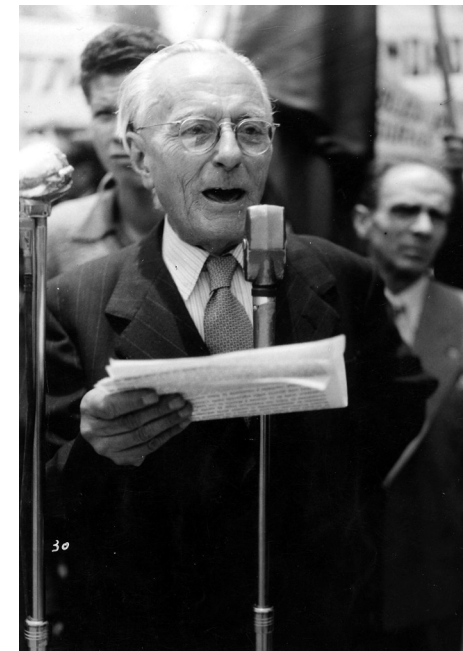
Durant aquells primers moments d'exili va rebre ajuts i suport del món cooperatiu – especialment de l'ACI– i de la Generalitat, per poder marxar a Mèxic. Ventosa es mostrava contrariat i crític amb la situació que els havia conduït fins allà. És en aquella època que, potser inspirat pels dietaris personals escrits pel seu avi Josep Ventosa Masana i continuats pel seu pare, inicià la redacció d'unes memòries personals. Memòries fetes des de la discreció i la modèstia, redactades pel consum familiar i pensant en fills i nets. Hi trobem reflexions com aquesta: “confondre la democràcia amb l'estupidesa és el que han fet molts dels nostres capdavanters polítics. Per això ens trobem a França, els republicans, i, en Franco, a Madrid”.

França havia entrat en guerra i s'accentuava la pressió sobre els refugiats que, d'altra banda, no foren reconeguts com a tals, tenint en compte que Montpeller havia quedat sota el règim col·laboracionista. A França es casaren dos dels seus fills, l'Isidre i l'Abel. El 16 d'octubre de 1941 Joan Ventosa, la seva muller Pepita i la seva filla Núria viatjaven de Montpeller a Portvendres i l'endemà embarcaven en el vapor Gouverneur Général Cambon en direcció a Orà, Algèria. Ventosa va escriure: “amb emoció veiem passar les costes catalanes que feia prop de tres anys que no vèiem i que segurament tardarem temps a reveure”. Abans de veure el far de Sant Cristòfol es retirava a la cambra: “-És tard i fa fred”. El seu biògraf Jacint Dunyó es preguntava: “fou realment el fred?”.

Arribats a Orà es desplaçaren en ferrocarril fins a Casablanca, al Marroc, on els esperaven dies d'incertesa i angoixa abans de poder embarcar cap a Mèxic. Entre d'altres coincidiren amb qui havia estat president de la República Niceto Alcalá Zamora i altres personalitats del govern republicà. Ventosa anotava a les seves memòries: “a mi, com a la major part d'emigrants, ens inspira més llàstima que simpatia”. Finalment, divendres 31 d'octubre embarcaven en el vaixell portuguès Quanza cap a Mèxic. El 10 de novembre arribaven a les Bermudes sota control de les autoritats angleses: “En preguntar-me què anava a fer a Mèxic, vaig contestar: -Esperar que vosaltres guanyeu la guerra per tornar a Espanya”. El 18 de novembre de 1941 arribaven finalment a Veracruz rebuts al crit de “Viva la República!” i, dos dies després, Ventosa i família s'establiren a Ciutat de Mèxic. Joan Ventosa, amb 58 anys, iniciava una nova vida. Conviurien amb la família Artís i contribuïren a formar una extensa xarxa de solidaritat entre els exiliats catalans. Ben aviat s'incorporà a la fàbrica química d'uns catalans a San Bartolo. L'experiència no fou reeixida i aviat deixà aquella feina. Poc temps després es traslladà a Puebla per treballar en una fàbrica de clor d'un altre amic català. Allà inicià la redacció de les notes de la seva estada a Mèxic. El 1943 tornava a canviar



Repartint beneficis entre els alumnes d'una Cooperativa Escolar de Mèxic el 1951
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)



Joan Ventosa participant en un acte cooperativista a Mèxic el juliol de 1953
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

de feina i s'incorporava –gràcies a l'Antoni Escofet fill– a la secció de galvanoplàstia de l'empresa Suministros Industriales a Ciutat de Mèxic. Malgrat tot, Ventosa i família vivien amb evidents estretors econòmiques. Sovintejava les trobades amb cooperativistes i amb altres exiliats catalans: Avel·lí Artís-Gener, Pere Calders, els Aiguader, els Escofet... A les seves memòries reconeix amb ironia: “encara no coneixia el valor del *ahorita* dels mexicans i del *demà* dels catalans establerts a Mèxic”. La il·lusió sempre es reactivava amb l'arribada de cartes de Vilanova o de França. A les cartes que ell enviava mai abandonava l'opció del retorn a casa i evocava els records de Vilanova i l'entorn, dels Colls o del Montgròs. O l'esperança d'anar un dia amb fills i nets a buscar musclos i cabrots per la platja de Vilanova: “Podré? Espero que sí, i aquesta esperança fa menys tristos els dies d'exili”.

Els catalans de Mèxic seguien amb gran interès el desenvolupament de la Segona Guerra Mundial.

Ventosa formava part de la Junta de la Societat d'Esquerra Republicana de Catalunya a Mèxic, tot i mostrar-se molt crític amb la manera de fer les coses. Per tot plegat, de mica en mica aniria deixant de banda la política i es dedicaria més intensament a l'activitat i divulgació cooperativista.

L'abril de 1944 feia un canvi radical i s'incorporava al Ministeri d'Ensenyament com a agrònom, dedicant-se a la inspecció de la marxa administrativa i agrícola de les escoles normals rurals.

El final de la Segona Guerra Mundial aviat donà pas als primers símptomes de la Guerra Freda, un nou escenari que minava les expectatives de molts dels exiliats. Talment ho expressava Ventosa: “I així s'acaba l'any 1947, amb menys esperances de retorn que l'anterior”.

L'any següent era destinat al Departament Cooperatiu d'Acció Social de Mèxic. En aquest sentit participaria en la discussió de la Llei de Cooperatives.

L'onze de setembre de 1950 feia la conferència commemorativa de la Diada a l'Orfeó Català de Mèxic. La mort en aquest país d'Antoni Escofet –qui havia estat alcalde de la Vilanova republicana– l'afectà molt profundament. El 1953 publicava a *Pont Blau* un

controvertit article al voltant d'haver-se fet públiques les memòries de Víctor Balaguer i el fet d'haver-se trobat un volum en blanc.

En aquella època Ventosa sovintejava la correspondència i l'intercanvi de llibres amb el llibreter i intel·lectual vilanoví Joan Rius Vila, qui el posava al corrent de les novetats editorials locals.

Al Butlletí d'ERC a Mèxic publicà l'article “Records del president Macià”. També es mostrava molt crític amb els acords entre els Estats Units i el règim de Franco, especialment en relació a la facilitat per establir bases militars en territori espanyol.

Ventosa també va fer una conferència commemorativa de la mort del President Companys el 15 d'octubre de 1956. En destacava el mèrit d'haver dut el catalanisme a les classes obreres. El mateix any participà en una emotiva rebuda a Pau Casals a la ciutat mexicana de Veracruz i, a finals de novembre, va rebre una festa-homenatge en un restaurant de Mèxic amb més de 200 persones d'àmplia representativitat política i social. De molts llocs arribaren adhesions a l'acte. La placa que li fou entregada duia gravada aquesta llegenda: “A J. Ventosa i Roig, exemple de catalans al servei dels Drets de l'Home i de la Pàtria”.

Cal esmentar també la dedicació de Ventosa a l'associació Germanor Vilanovina, impulsada el 1958 pel vilanoví Ricard Rossell –exiliat a l'Argentina– i dedicada a donar ajuts als exiliats vilanovins escampats pel món.

◁ COOPERATIVISME ▷

Com ja hem indicat anteriorment, Joan Ventosa entrà en contacte amb grups cooperativistes francesos durant la seva estada a Versalles i París després d'acabar la carrera. Aquest fet, i la seva incorporació el 1908 a la Cooperativa La Regeneradora Villanovense, fundada el 1903, serien els factors essencials que el farien abraçar amb força la doctrina i els valors cooperatius. A la cooperativa de consum vilanovina –on ja hi era el seu germà Josep– hi participà durant trenta anys. El 1913 en fou nomenat president. Un any abans ja s'havia vinculat al Montepiu i Caixa de la Invalidesa Vilanovesa, vinculada a La Regeneradora, de la qual també en seria president.

Ben aviat es dedicà a pensar i escriure sobre teoria i pràctica cooperativista. En aquest sentit, defensava la independència política, religiosa i sindical i confiava en el cooperativisme com a model per a transformar la societat i superar el capitalisme.

El 1913 va escriure diversos articles sobre cooperativisme al setmanari local *Democràcia*. Sovint es mostrava preocupat per la falta de professionalitat i coneixements i la manca de criteris comercials que s'observava en bona part de les cooperatives catalanes. Col·laborava a la revista *Acción Cooperativa*, òrgan de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya. A partir de 1918, poc després de deixar l'alcaldia de Vilanova, Ventosa centraria definitivament la seva activitat en el món cooperatiu. Aquell any publicava el text *Les Cooperatives Obreres*, editat per La Regeneradora. Els beneficis de la venda del llibre anaven destinats al Montepiu. Allà parlava “dels enemics més perillosos de l'obrer: l'alcoholisme i el joc”. Habitualment representava La Regeneradora en actes cooperatius a Catalunya, a l'Estat espanyol i al món.

El 1920 publicava *Menys cooperatives i més cooperadors*. Deia que “la força del moviment la dona el número d'associats, no el de societats”.

En aquest context d'implicació, el 1922 era nomenat president de la Federació de Cooperatives de Catalunya, integrada a l'Aliança Cooperativa Internacional (ACI).

Assistí com a delegat a un bon nombre de congressos cooperativistes, ritme que fou trencat per la dictadura de Primo de Rivera. En aquella època també traduí les *Primeras nociones de economía política* de Charles Gide. El 1924 era elegit membre del Comitè Central de l'ACI en representació de Catalunya, alhora que feia una nova edició en castellà de *Las cooperativas obreras*.

El febrer de 1925 presidia l'Assemblea de la Federació de Cooperatives de Catalunya, on era ratificat en el càrrec de president. Aquell mateix any seria designat per redactar el projecte de llei de Cooperatives, una iniciativa que no seria aprovada fins al 1934.

El 1926 i per encàrrec de l'Assemblea Regional de Catalunya presentava el projecte de reglament de l'Associació de Cooperatives d'Assegurances redactat per ell mateix. En la línia del seu esperit crític amb el sistema de funcionament i la voluntat d'esmena, el 1927

feia la conferència “Estudi crític dels mètodes cooperatistes a Catalunya comparats amb els de l'estranger”. L'any següent, i des de la federació catalana, s'impulsava la creació de la Federación Nacional de Cooperativas de España. En el primer congrés celebrat a Barcelona un any després, Ventosa n'era elegit president.

En aquest marc de conferències i publicacions, el 1926 veia la llum l'obra *Doctrina cooperativista*, alhora que publicava una *Miscel·lània Cooperatista* dedicada als seus fills. Insistia en la necessitat d'evitar en la mesura del possible la intervenció de l'administració. També publicava *Les cooperatives i els seus assalariats* i, el 1932, en ple govern de la República, *El cooperativisme com a superació del capitalisme i l'Esquerra i la cooperació*.

El 1933 se celebrava a Barcelona una reunió del comitè executiu de l'ACI. Aquell mateix any Ventosa deixava la presidència de la Federació Regional de Cooperatives de Catalunya.

Poc després vindria la publicació d'*Entorn de la neutralitat cooperativa*, on indicava que “la causa de l'estancament de les nostres cooperatives hem de buscar-la en la rutina, en la mesquinesa d'esperit de tots nosaltres”.

Entre els darrers escrits d'abans de la guerra cal recordar “Municipalització i cooperativisme” a la revista *Acción Cooperatista* o “La banca y el ahorro cooperativo” a *El Cooperador* de Madrid.

Ventosa fundaria una cooperativa de farmacèutics i, ja en temps de guerra, fou nomenat secretari general de la Junta Central de Cooperació del Ministeri de Treball.

El camí de l'exili després de la guerra, lluny d'atenuar l'acció cooperativista, no va fer sinó reactivar amb més força les seves conviccions i idees al servei de la causa cooperativista.

A l'exili mexicà i –com ja hem vist– després d'unes primeres feines que no li feien el pes, el 1944 entrava com a agrònom al Ministeri d'Ensenyament mexicà. La seva tasca se centrava en la inspecció de les escoles rurals i les seves explotacions agrícoles. Això li va permetre de conèixer en profunditat el país i la realitat mexicana.



Joan Ventosa amb família i amics de Vilanova que l'anaren a veure a Sallagosa (Alta Cerdanya) l'agost de 1959, dos anys abans de morir a Mèxic
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)



Bateig del seu net Abel a l'exili del Voló el 7 de març de 1939
(Fons fotogràfic d'Abel Pascual i Ventosa)

En aquest sentit, des del departament d'educació cooperativa va preparar un Reglament per a Cooperatives Escolars per les Escoles Normals Rurals i Urbanes, una activitat que li serviria per promoure el cooperativisme a les escoles.

Als principis fonamentals del cooperativisme –coneixement de la finalitat, capacitat econòmica i austeritat– Ventosa deia que a Mèxic calia afegir-hi la màxima “més confiança en el propi esforç i menys en l'ajuda governamental”.

El 1946 publicava *Alimentación Popular* per difondre entre els mestres de les escoles rurals i, un any després, *Hacia la educación cooperativa*.

El 1948 impartiria cursos de cooperativisme a l'escola d'estiu de futurs mestres de l'Escola Normal Superior. Aquell mateix any fou destinat al Departament Cooperatiu d'Acció Social de Mèxic.

Ventosa es mantindria ja definitivament al Departament d'Educació Cooperativa, des d'on participaria en la discussió de la Llei de Cooperatives.

En aquella etapa també exerciria de conseller tècnic de la Direcció General d'Acció Social, alhora que traduïa llibres i escrivia articles i altres textos.

Sovint, es queixava de la falta d'implicació i compromís de la gent de les cooperatives. Deia: “no hi ha l'esperit d'apostolat d'Europa (...) La major part de gent que intervé en les cooperatives no ho sent i pocs són els que ho entenen”.

El 1949 publicava *Las cooperativas y el Estado*. Agnès Rotger, una de les seves biògrafes, precisava que el 1950 es comptabilitzaven 150 cooperatives escolars a Mèxic, mentre que el 1960 la xifra s'havia incrementat fins a les 2.587.

Joan Ventosa va fer molts esforços perquè Mèxic fos acceptat com a membre de l'ACI.

El seu primer interès sempre fou la divulgació i formació de cooperatives escolars. En aquest aspecte tindria gran influència en altres països de l'Amèrica Llatina. Així, tingué contacte amb el cooperativisme a l'Argentina, Guatemala o Colòmbia.

Publicà *Las cooperativas escolares como elemento para fortalecer la economía campesina* i col·laborava repetidament a la nova revista mexicana *Cooperativismo*.

El 1951 publicava la primera edició de “Elementos de Cooperación Escolar” al suplement d’educació de *El Nacional*. Després vindrien els textos *Cooperativas y economatos* o *La educación cooperativa*.

El 1955 publicava pel seu compte i en representació del Departamento de Educación de la Dirección General de Acción Social una nova edició d’*Elementos de Cooperación Escolar*.

Fruit d’aquesta prolífica producció, aquell mateix any veien la llum *Las cooperativas sindicales*, *Las cooperativas de producción* o *La cooperación y los poderes públicos*. Deia: “En México no estamos en régimen fascista y se puede separar la acción sindical de la acción cooperativa”.

La Secretaría de Educación Popular de Mèxic li concedí el diploma d’honor. Aquell 1955 la UNESCO li encarregà un estudi comparatiu de cooperació escolar. Així, el juny de l’any següent es publicava l’assaig “Las cooperativas escolares” a *Revista Analítica de Educación* de la UNESCO. Sembla que en aquell text li retallaren –o censuraren– la part corresponent a l’obra de les cooperatives espanyoles durant la Segona República.

En qualsevol cas, ell continuaria la seva feina incansable en benefici del cooperativisme a Mèxic. Com indicava Dunyó: “optimista i il·lusionat, cada dia eren més les cooperatives escolars creades per ell”.

El setembre de 1957 rebia el premi Miquel Rendé als Jocs Florals de la Llengua Catalana a Mèxic pel treball “El moviment cooperatiu a Catalunya”, i l’any següent, recollia un altre premi als Jocs Florals de Mendoza. En aquella etapa sovintejaren els guardons i reconeixements per la seva obra i trajectòria.

Participà activament al Congrés de la Confederació de Cooperatives de Mèxic. Els darrers anys publicaria treballs com *Las cooperativas de crédito*. *Su necesidad*, *La cooperación, ideal universal* o *La cooperación escolar como centro activo de la escuela*.

Potser el seu darrer treball publicat en vida fou el 1961 a la revista mexicana *Cooperativismo*, i duia per títol “El movimiento cooperatista en España. Notas Bibliográficas”.

◀ DARRERS ANYS ▶

Els darrers anys Joan Ventosa presentava una salut delicada.

Amb la venda de la Sínia de Vilanova –comprada per sorpresa per la seva filla i el gendre, Conxita i Joan, per no perdre el patrimoni familiar– Joan Ventosa i la seva muller Pepita pogueren viatjar a Europa.

Sortiren de Mèxic el 28 de juliol de 1959. Després de cinc dies a Nova York s’embarcaren en destinació al port francès de Le Havre on arribaren l’1 d’agost. Després d’una breu estada a París van viatjar a l’Alta Cerdanya, a la Catalunya Nord (La Tor de Querol i Sallagosa) on es retrobaren el dia 18 d’agost –vint anys després– amb la filla gran, el gendre i quatre nets. Durant aquells dies a l’Alta Cerdanya el visitaren molts parents i amics de Vilanova i la Geltrú i altres indrets, entre ells el seu germà Salvador, l’únic que li quedava. Des del Coll de la Perxa podia contemplar amb emoció la Cerdanya catalana, el Cadí, Puigcerdà... Van retornar a Mèxic el 17 de setembre, on hi arribaren el 16 d’octubre, conscients que mai més retornarien al seu país ni tornarien a veure la família que havien deixat a Europa.

Iniciada la dècada dels seixanta la seva salut va anar empitjorant, tot i que continuava assistint a reunions de les cooperatives.

El 30 de juliol de 1961 moria Joan Ventosa i Roig, en paraules de Jacint Dunyó: “un dels Mestres importants que ha tingut la cooperació mundial”. Efectivament, el cooperativisme internacional lamentà la seva pèrdua, alhora que era ignorat a la seva pròpia terra.

Part del llegat de la teoria i pràctica cooperativista de Ventosa i Roig i la seva correspondència va ser dipositada a la Fundació Roca i Galès de Barcelona, que ha cuidat de la seva preservació i divulgació.

Aquesta mateixa Fundació el 1983 publicava l’assaig *Les muntanyes, boscos, rius i*

llacs de Catalunya. Els recursos naturals i l'economia catalana, amb què Ventosa havia obtingut el 1958 el premi de l'Institut de Ciències Econòmiques de Catalunya en els Jocs Florals de la Llengua Catalana de Mendoza, a l'Argentina. Parlava del medi natural, però les seves paraules eren tota una metàfora de la seva trajectòria: “L'observació ens ensenyarà la manera d'estalviar misèries a les generacions que vénen i de no recomençar els disbarats que feren els nostres avantpassats”. I finalitzava: “allò que ha estat, encara pot tornar a ésser (...) hem de començar la tasca de doblar la capacitat econòmica de la nostra Pàtria, emprant les úniques armes dignes: les del treball”.

També a Vilanova i la Geltrú, la seva ciutat, es constituí en el seu moment una Fundació cooperativista Joan Ventosa i Roig.

Als anys seixanta i setanta del segle XX la sinya l'Estrella fou destinada a acollir diversos moviments juvenils.

Avel·lí Artís Gener s'hi referia amb els termes de “el bondadós savi vilanoví”. El seu caràcter vital i el profund humanisme el dugueren a escriure: “el meu optimisme neix de l'íntim convenciment que les adversitats personals pesen molt poc en el pervindre dels pobles i de la Humanitat”.

Defensor de la causa republicana, fou una persona liberal en sentit autèntic, honest, coherent i implacable amb les injustícies.

◀ BIBLIOGRAFIA ▶

DUNYÓ, Jacint (curador). *Antologia cooperativista de Joan Ventosa i Roig*. Fundació Roca i Galès. Barcelona, 1980

DUNYÓ, Jacint. *Joan Ventosa i Roig, 1883-1961. La humanitat d'un català exemplar*. Fundació Roca i Galès. Barcelona, 1983

ROTGER, Agnès. *Joan Ventosa i Roig. Impulsor del cooperativisme, de Catalunya a Mèxic*. Fundació Roca i Galès i Cossetània Edicions. 2012

VENTOSA, Conxita. *Temps de guerra (diari íntim, 1938-1939)*. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 1980

VENTOSA, Joan. *Les muntanyes, boscos, rius i llacs de Catalunya: els recursos naturals i l'economia catalana*. Fundació Roca i Galès. Barcelona, 1983

VENTOSA, Joan. *Memòries d'infantesa i de joventut*. Edició a cura de Cèsar Rodríguez i Francesc de P. Mestres. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2002

VENTOSA, Joan. *Notes de la nostra vida a Mèxic (1942-1956)*. Edició a cura de Cèsar Rodríguez i Francesc de P. Mestres. El Cep i la Nansa. Vilanova i la Geltrú, 2005

VENTOSA, Joan. “Diari del viatge de Montpeller a Mèxic (octubre de 1941)” a *Del Penedès*, núm. 23. Institut d'Estudis Penedesencs, 2010

RETRATS

1. JOAN MAGRINYÀ I SANROMÀ
2. EDUARD TOLDRÀ I SOLER
3. JOAN RIUS I VILA
4. ALBERT VIRELLA I BLODA
5. XAVIER GARCIA I SOLER
6. JOAN LLOVERAS I SORNI
7. MANUEL DE CABANYES
8. FRANCESC ROIG TOQUÉS
9. GUILLEM ROVIROSA I ALBET
10. ANTONI URGELLÈS I GRANELL
11. FRANCESC GUMÀ I FERRAN
12. AMADEU HURTADO I MIRÓ
13. JOSEP PERS I RICART
14. ALEXANDRE DE CABANYES
15. FRANCESC~XAVIER LLUCH I RAFECAS
16. TERESA MAÑÉ I MIRAVET
17. JOAN OLIVA I MILÀ
18. JOSEP ANTONI SERRA I ALSINA (LALO)
19. PAU ROIG I ESTRADÉ
20. CRISTÒFOL JUANDÓ I RAFECAS
21. LEONORA MILÀ I ROMEU
22. EDUARD LLANAS I JUBERO
23. ANTONI ESCOFET I PASCUAL
24. EDUARDO JALÓN I LARRAGOITI
(MARQUÈS DE CASTROFUERTE)
25. VÍCTOR BALAGUER I CIRERA
26. ENRIC~CRISTÒFOL RICART I NIN
27. ARMAND CARDONA I TORRANDELL
28. MARTÍ TORRENTS I BRUNET
29. JORDI PUIG~LA CALLE I CUSÍ
30. GERMANES ROSELL, TERESA I EULÀLIA
31. FRANCESC DE SALES VIDAL I TORRENTS
32. FRANCESC MACIÀ I LLUSSÀ
33. OSCAR MARTÍ I BRUNA
34. MARIA TERESA FORT I PLAYÀ
35. ISAAC GÁLVEZ I LÓPEZ
36. TERESA BASORA I SUGRANYES
37. JOSEP JOAN LLORENS DOMINGO
38. JOAQUIM BUDESCA I CATALÀ
39. JOAN VENTOSA I ROIG

